

PAPP ÁRPÁD

ADALÉKOK A BUKOVINAI SZÉKELYEK BÁCSKAI NÉPÉLETÉNEK KUTATÁSÁHOZ 1941–1944 KÖZÖTT

Avajdasági magyarság 20. századi történelmének és néprajzi tevékenységének legkevésbé vagy sajátosan felemásul kutatott időszakának az 1941 és 1945 közötti évek tekinthetők. A recens „bogarászás” a források viszonylagos bőségét mutatja, minek köszönhetően többek között a Bácskába telepített bukovinai székelyek népelete sem tűnik olyan témának, amiben már semmi újat nem tudhatunk meg.

A most olvasható összefoglalást két korábban megfogalmazott hiány is generálja: a negyvenes évekre és az akkor folyó kutatásokra vonatkozó ismereteink hiányos volta, illetve ezen belül a magyar közösségek – így a Bácskába telepített bukovinai székelyek – körében folyó regionális kutatások összefoglalásának hiánya. Ezt a megállapítást elsősorban önkritikaként kell értelmeznünk, hiszen akarva-akaratlanul is felfedezhetünk olyan időszakokat, melyek összefoglalása az ott élők feladata kell hogy legyen. A bukovinai székely közösség életében a Bácskában töltött bő három év ilyen módon egyszerre a nevezett közösség életének fontos állomása, de egyszerűen a mai Vajdaság területén korábban végzett néprajzi kutatások – mint azt tapasztalhatjuk – frekvenciát fejezte is egyúttal. További lehetséges irányok vázolása – mint a soknemzetiségű Bácska vagy Vajdaság komplex nemzeti és nemzetiségi néprajzának vizsgálata, vagy ezen belül a nemzeti tudományok egymásra hatásának vizsgálata – logikus eredője a kutatástörténeti kérdések és fehér foltok által határolt mezőnek, de ennek felvázolására tett kísérlet is túlnőné tanulmányunk kereteit.

Annak ellenére, hogy számos visszaemlékezés látott napvilágot könyv, tanulmány, közlemény formájában¹ és úgy vélhetnénk, hogy az időszak minden apró részlete ismert számunkra, három, szűkebb értelemben érdeklődésre számot tartó forráscsoport rövid ismertetésére vállalkozom.

Az első forráscsoportot a *Kalangya* cikkei jelentik: a korabeli néprajzi, társadalomtörténeti vagy helytörténeti/szociográfiai írások zöme ugyanis itt jelent meg és ezek az írások jelentik az 1941–1944-es időszak néprajzi- és társadalomkutatásának lenyomatát.

Jóllehet a *Kalangya* oldalain a magyar bevonulást megelőző években már jelenik meg a jugoszláviai magyarság birtokviszonyaival foglalkozó beszámoló,² ugyanakkor az 1941 és 1944 közti időszakot – de különösen az 1942–43. éveket – a néprajzi írások számának igen tiszteletet parancsoló számbeli gyarapodása jellemzi. A gyarapodáshoz hozzájárulhattak azok a leírások, amelyek során Bácska magyar (Lévay 1942a, 1942b; Muhy 1943; Tímár 1943) szerb,³ de a bunyevác (Vukovich 1942), a német (Jurg 1942; Lévay 1942c, 1942d; Csuka 1942a) lakosság telepítéstörténete is tisztas helyet kap, akárcsak a számbelileg kisebb nemzetiségek történeti statisztikai ismertetője (Csuka 1942b; Bálint 1942) is. Ebben a tendenciában kétségtelenül érvényesül az impériumváltás öngigazoló volta – a Kárpát-medencei területi egység – kulturális sokszínűség paradigmájából merítve – de annak az igénye is, hogy a két világháború közötti igazságtalan nemzetiségi politikával szemben a korábbi, ezzel együtt idealizált állapotok legitimizálása is megtörténjen.

A másik okot a bukovinai székelyek bácskai kutatása kapcsán felerősödő buzgalomban felfedezhetjük fel, aminek intézményesített formát a Bácskai Táj- és Népkutató Tábor tevékenysége ad. A *Kalangya* lapjain megjelenő írások és az időszakra vonatkozó más adatok több megközelítést és értelmezést tesznek lehetővé: megállapítható, hogy a bukovinai székelyek kutatása és az annak kapcsán (is) folytatott mesekutatás jelenti a szakmailag kompetens tudást, míg az általánosítások szintjén megfogalmazott írásokhoz képest a valódi gyűjtésen alapuló adatok aránya viszonylag szerény, azt jobb esetben a szociális érzékenységgel felvértezett tollforgatók/újságírók jóvoltából olvashatjuk.⁴

1 A Bukovinai Székelyek Országos Szövetsége által fenntartott honlap (<http://www.bukovina.hu/szakirodalom/>) 120 tételt sorol fel, mintegy eligazodást adva a bukovinai székelyek önkép-kütfőiben. Ebben első pillantásra négyről – persze az irodalom alaposabb elemzése ennek vélhetően többszöröséről derítené ki, hogy az időszakra vonatkozó elsőrendű forrásokból táplálkozott (magyarán: ott voltak) Gombos és Szabados a telepítés során szerzett tapasztalatot, Ortutay Bácsjózseffalván gyűjt 1942-ben, Dr. Németh a bácsjózseffalviak plébánosa és szellemi vezetője.

2 Kerék 1941, amelyben az öt évvel később megjelenő könyv vezérfonala fedezhető fel, lásd Kerék 1946.

3 Csuka 1943, vagy Balogh Erzsébet 1942 Csúrogon és Temerinben vegyes néprajzi leírások szerb lakodalmi szokásokról és viseletről: NRM EA-13196.

4 A szórványos adatok mellett néprajzi szempontból értékes leírások száma kevés, ezek közül feltétlenül meg kell említeni Muhi János moholi és bezdáni, Lévay Endre bácsgyulafalvi, illetve Tóth Kálmán alsóbaranyai beszámolóját. Az előbbi szemléletet némiképp módosítva meg kell említeni a településekhez köthető, éppen ezért fontos cikkeket: Apatinból Jurg János, Bácsjózseffalváról Németh Kálmán és Ortutay Gyula, Gombosról Tímár Ferenc, Szabadkáról Berényi János, Zentáról Banó István, Zomborról Korek József számol be egy adott téma kapcsán, lásd Banó 1943a, 1943b, 1943c, 1944; Berényi 1944; Jurg 1942; Korek 1944; Németh 1944; Ortutay 1943; Tímár 1943.

A BUKOVINAI SZÉKELYEK KUTATÁSA A BÁCSKÁBAN

A Bácskai Táj- és Népkutató Tábor 1942-ben és 1943-ban végzett a Bácskába telepített bukovinai székelyek körében gyűjtést Újvári Béla és Újvári Béláné Kerékgyártó Adrienn vezetésével.

Az 1942-es évben Bácsandrászfalván (ma Bački Sokolac) (Újvári Béla, V. Nagy Dénes, Major Zoltán, Ruszkai András, Harangi László, Lovas László), Hadikújfalun (Ráta-Bajmok)⁵ (Dr. Fórizs, Karla,⁶ Bujdosó,⁷ Boruzs, Nagy,⁸ Martos,⁹ Koncz, Kozár¹⁰), az 1943-as évben Bácsjózseffalván (ma Novi Žednik) (Dőry Ervinke,¹¹ Gróh János,¹² Máthé Gyula, Nagy ?, Patay, Rhédey Piroska, Schéner Mihály,¹³ Szinnyei Ildikó, Dr. Újvári Béla, Dr. Újvári Béláné Kerékgyártó Adrienn, Zaár Mária) és Istensegítsen (ma Mišičevo) (Gróh János, Dőry Ervinke) folyt kutatás. Ugyancsak a „Bácskai Táj- és Népkutató Tábor Munkaközössége” tevékenységének eredményeként „családlapok” kerülnek az adattárba, amelyek Csantavéren és Hadikújfaluban készülnek.¹⁴

Amint azt a *Magyar Néprajzi Lexikon* vonatkozó szócikke jelzi, a Táj- és Népkutató Központ jogutóda az „...1941 őszén a frissen életre hívott Teleki Pál Tudományos Intézet Államtudományi Intézetének Táj- és Népkutató Osztálya lett. A Táj- és Népkutató Intézet, ill. Osztály sorozatos kiszállásokat és kutatótáborokat szervezett fiatal szakemberek és egy-egy hallgatók részvételével. Programjukban az általános szociográfiai érdeklődés mellett a legjelentősebb szerepet a néprajzi gyűjtés kapta, így: Kiskunhalas és környéke, Nagykunság, Garam mente (Újbars), Rábaköz (Rábcakapi), Órség, Sárköz, Csermosnya-völgy (Gömör m.), a szatmári Bükkalja, Szilágyság (Bogdánd és környéke), Máramaros (Visk), Drávaszög, Beszterce-Naszód megye (Magyarnemegye), Bereg megye (Szernye-mocsár és környéke), Ugocsa megye. A kutatások eredményeiről részben beszámoltak az intézet kiadásában megjelent *A Magyar Táj- és Népkutatás Könyvtára* kötetei. 1945-ben a Táj- és Népkutató Osztály Néptudományi Intézet néven önállósult és a Teleki Intézet utódja, a Kelet-európai Tudományos Intézet tagintézete lett. Az 1949 nov.-ében bekövetkezett feloszlatásáig a háború utáni nehézségekkel küszködve folytatta tudomá-

5 A táborvezető – Újváriné Kerékgyártó Adrienn – naplója 1942. július 14-én kelteve Hadikújfalun (Ráta-Bajmok) EA-8176.

6 Karla Irma, Hadikújfalu, 1942, Bőrruhák, bundák stb. EA-8187.

7 „Átvettem 1 hangjegyfűzet, 1 jegyzetfűzet. Bajmok 1942 júl 15. Bujdosó Ilona” EA-8176. Dr. Gárdonyi Zoltánné Bujdosó Ilona, 1942, Hadikújfalu, Józseffalva, Hadikörs (Mišičevo). 1942. VII. Kottázott dalok, balladák, gyermekjátékok, EA-8188.

8 Nagy Margit, Hadikújfalu, 1942, Hímzés, varrás. EA-8185.

9 Martos Magda, 1942, Hadikújfalu. Varrottasok, testiruhák (3 akvarell), 15 lap. EA-8186.

10 Kozár Leona, Hadikújfalu (Ráta), 1942, EA-8180.

11 Dőry Ervinke, Bácsjózseffalva, Istensegíts, 1943. Vegyes viselet és textilgyűjtés. EA-8196.

12 Gróh János, 1943, Bácsjózseffalva, Bácsjózseffalvi tűzhely összefoglalás és 3 rajz. EA-8199.

13 Schéner Mihály, 1943. aug. Bácsjózseffalva. Fafaragás, építkezés, rajzokkal illusztrált gyűjtés. EA-8197.

14 Az előbbi alatt azt a félelmetesen nagy, de talán éppen ezért még feldolgozatlan adattömbjét értjük, ami az egyes családok tagjait sorolja fel. (EA 8178.) A Táj és Népkutató Intézet égisze alatt tevékenykedik Bácsandrászfalván és Feketicen a csíkszeredai Kovács Dénes rajztanár 1942-ben, aki hivatásához híven rajzokat készít a településeken.

nyos kutatásait. Néprajzi gyűjtéseket kezdeményezett többek között a bukovinai-tolnai székelyek közt és a Börzsöny-hegység falvaiban.”¹⁵

K. Kovács Péter: *Amit a Bácskai Táj- és Népkutató Táborról tudunk* címmel foglalta össze 1967-ben (EA-8175) az Ethnológiai Adattárban azidőben megtalálható, majd később külön jelzetekkel ellátott anyagot. Az összefoglalás két dobozról (Bácsmegyei doboz I, Bácsmegyei doboz II) beszél, amiből az elsőben:

1. Zaár Mária gyűjtőnaplója 1943 évi gyűjtéséről 120 oldal vázlatokkal, Bácsjózseffalva, népviselet és gyermekviselet¹⁶
2. Dr Újvári Béla felvételei és filmjei viselet és népművészet, gazdálkodás 52 db 6 x 9cm fénykép, Bácsandrászállás¹⁷
3. Schéner Mihály 1943 augusztus 17-30 közti gyűjtése Bácsjózseffalván, 70 db cédula népművészet (fafaragás) körében¹⁸
4. Dr Újváriné Kerékgyártó Adrienne 1943 aug gyűjtése Bácsjózseffalván, viselet, 36 db rendezett cédula¹⁹
5. Major Zoltán 1942 július gyűjtése Bácsandrászálláson. 145 db rendezett cédula művelődésrajz, erkölcsrajz, gyűlekezetrajz, vallásrajz, szójárás²⁰
6. Ruszkai András 1942 évi gyűjtése Bácsandrászálláson 300 db cédula gazdálkodás, állattenyésztés (főként juhászat)²¹
7. Dr Újvári Béla (vsz, név nincs rajta) felvételei és filmjei 25 db 9 x 12 cm-es viselet, népművészet, 7 db 6 x 9cm Bácsjózseffalva 1943²²
8. Harangi L. gyűjtése 1942 Bácsandrászálláson, élet, lakás, ruházat, gyűlekezeti élet (vegyes szociográfiai és néprajzi anyag) 172 db rendezett cédula.²³
9. Lovas László gyűjtése Bácsandrászálláson 1942 jul 136 db, tisztázott cédula. Gazdálkodás, munkaeszközök (aratás, cséplés)²⁴
10. Zaár Mária gyűjtése 1943 augusztusában Bácsjózseffalván 14 lapon 69 rajz. Női viselet²⁵
11. Ismeretlen (vsz a csoportvezető, Kerékgyártó Adrienne) kb 150 oldal viselettel kapcsolatos gyűjtés, faluvázlat pauszpapíron
12. Térítvények és feljegyzések.
Budapest, 1948 IV 19.
K Kovács Péter tanár

15 *Magyar Néprajzi Lexikon* V. 146–147. Kósa László szócikke. Az utolsó mondat nem nyújt biztos fogódzót a tekintetben, hogy a „bukovinai-tolnai” székelyek körében végzett kutatás magába foglalta-e a Bácskába telepített bukovinai székelyek kutatását is. Valószínű, hogy elsősorban a völgyeségi németek helyére telepített bukovinai székelyek kutatására gondolt a szócikk írója.

16 Zaár Mária, Bácsjózseffalva, 1943: *A Bácsjózseffalvai női viselet* c. összefoglalás 15 oldalon, rajzokkal. EA-8194, illetve EA 8195.

17 A Magyar Néprajzi Múzeum fényképtárban.

18 Schéner Mihály, 1943. aug. Bácsjózseffalva. Fafaragás, építkezés, rajzokkal illusztrált gyűjtés. EA-8197.

19 Újváriné Kerékgyártó Adrienne, Bácsjózseffalva, 1943. augusztus, vegyes gyűjtés, főleg felnőtt viselet. EA-8198.

20 Major Zoltán, Bácsandrászállás, 1942. július, EA-8189.

21 Az Ethnológiai Adattárban nem jutottam nyomára az anyagnak.

22 A Magyar Néprajzi Múzeum fényképtárban.

23 Az Ethnológiai Adattárban nem jutottam nyomára az anyagnak.

24 Az Ethnológiai Adattárban nem jutottam nyomára az anyagnak.

25 Lásd a korábbi, Zaár Máriára vonatkozó lábjegyzetet.

A második tartalma: Bács megyei doboz II.

1. Nagy Margit, Marton Magda gyűjtése 1942-ben Hadikújfalván, 22 lapon keresztszemes varrás.²⁶
2. Groóh János rajzai 5 lapon Bácsjózseffalváról és Istensegítről, bácsjózseffalvi világitás leírása, 6 keresztszemes mintalap, 160 oldalnyi vázlat a tűzhelyekről ugyanonnan.²⁷
3. Dr Újvári Béla (vegyes néprajzi gyűjtés a bácskai székelység köréből 1942-43-ban 2 füzetben 200-250 oldal vázlatokkal.²⁸
4. Döry Ervinke gyűjtőnaplója Bácsjózseffalván 1943-ban végzett gyűjtésről kb 15 oldal és mellette 30 db tisztázott cédula vázlatokkal
5. „Pausz vázlatos térkép a Délvidékről. A települések mellett számok vannak, mit jelentenek Dr Újvári Béla tudná esetleg megmondani.”
6. V. Nagy Dénes rajzfüzete. Bácsandrászálláson 1942-ben bútorok, eszközök, viselet stb-ről készített rajzokkal 17 oldalon.²⁹
7. Névnélküli rajzfüzet 12 lapon és pár cédulán Bácsandrászálláson 1942-ben készített rajzokkal (eszközökről, bútorokról).
8. Több gyűjtő rajza festménye és 2 gyermekrajz, összesen 29 db (népművészet, eszközök, bútorok stb.)
9. Rhédey Piroska és Szinnyei Ildikó gyűjtéséből 33 db varottas mintájú, főleg Bácsjózseffalván végzett gyűjtésükből. TN 24-es leltári számú szekrény alsó fiókjában.
10. Szinnyei Ildikó: varottas párnafejek (bácsjózseffalvi gyűjtés feldolgozása, vázlat). 11 kézzel írott összeállítás, 20 db varottas minta.
11. Több gyűjtő közös munkájából: varottas minták, viselet, bácsandrászállási szekér részeinek elnevezése.
Budapest 1948. IV 22.
K. Kovács Péter tanár

Ugyancsak meg kell említenünk azt a tevékenységet is, mint amely során a cserkészek falutörténeti kérdőívet készítenek, s melynek anyaga 1943-ban kerül a budapesti Néprajzi Múzeum adattárába.³⁰

Korábbi forrascsoportunkban, a *Kalangyában* a gyűjtéssel egy időben olyan írások jelentek meg, melyek a Bácskába telepített bukovinai székelyek életére hívják fel az olvasó figyelmét, amivel átmenetet képeztek a frissen gyűjtött, de ki nem adott anyag és a *Kalangya* publicisztikai szándékai között. (Berényi 1943, 1944; Bodroghy 1942, 1943; Németh 1944, Ortutay 1943.)

A második világháború alatti időszak nyomtatott forrásainak egyik sajátossága, hogy a mindennapi életre vonatkozó adatai ideológiától terheltek, adatai inkább általánosítások, melyekre a korábbi, két világháború közti időszak általánosításainak továbbélései-

26 Nagy Margit, Hadikújfalva, 1942. Hímzés, varrás. EA-8185. Martos Magda, 1942, Hadikújfalva. Varrottasok, testiruhák (3 akvarell), 15 lap, EA-8186.

27 Groóh János és Döry Ervinke (V. évf. főisk. hallgatók), 1943, Bácsjózseffalva és Istensegítről. EA-8200.

28 Újvári Béla, 1942, Bácsandrászállás, 76 oldal anyag, közte két akvarell a berendezésről, EA-8179.

29 V. Nagy Dénes, 1942, Bácsandrászállás, vegyes gyűjtés, bútor, eszközök, viselet stb. (rajzok) EA-8184.

30 Az adatok Andrásfalváról, Bajsáról, Bezdánból, Csantavérről, Kelebiáról, Ludasról, Martonosról származnak (EA-21576) vagy a Fecske örs válasza a falutörténeti kérdőívre Horgos nagyközségben (EA-21582). A cserkészörsök mindegyike egy előre megállapított kérdéssor – kérdőív – alapján végzett településleírást, kisebb-nagyobb sikerrel.

ként kell tekintenünk és hézagosan elégítik ki elemi elvárásainkat a korszak kutatását és értelmezését illetően.³¹

AZ ÚJVIDÉKI SZÉKHELYŰ VAJDASÁGI LEVÉLTÁRBAN TALÁLHATÓ MAGYAR KIRÁLYI FÖLDMŰVELÉSÜGYI MINISZTERIUM BIRTOKPOLITIKAI KIRENDELTSÉGÉNEK DOKUMENTUMAI MINT A BUKOVINAI SZÉKELYEK BÁCSKAI MINDENNAPJAINAK LENYOMATA

A jövő egyik feladataként számon tartható kihívást jelent a vajdasági levéltári források fundusaiban rejlő és a bukovinai székely népeletre vonatkozó adatok kutatása és értelmezése. A továbbiakban az újvidéki Vajdasági Levéltár F150-es fundusában található, a Magyar Királyi Földművelésügyi Minisztérium Birtokpolitikai Kirendeltségének³² dokumentumaiból választottam ki a bukovinai székelyek – ebben a konkrét esetben a bácsjózseffalviak – mindennapjainak kevésbé boldog pillanataiba bepillantást engedő eset vázolását lehetővé tevő jegyzőkönyveket, panaszleveleket. Maga a fundus a nevezett minisztérium korábbi Délvidéki Földbirtokpolitikai Kirendeltség dokumentumait tartalmazza: ebben a telepített falvak – így a bukovinai székelyek és a vitéztelepek – mindennapjai is élénk tárulnak, a maguk (szubjektív) valóságában. A Kirendeltség Újvidéken³³ működött és vélhetően ennek tulajdonítható, hogy a dokumentumok később a Vajdasági Levéltárba kerültek. A fundus, bár nem nyújt teljes betekintést a telepesfalvak mindennapi életébe, és például a Sajkásvidék esetében igen foghíjasnak mondható, mégis azt kell mondanunk, hogy mindezek ellenére kifogástalan forrásnak bizonyult, többek között azért is, mert helyenként nem csak a telepesek teljes névsorát és a nekik juttatott ingóságok lajstromát, de a telepfelügyelők egyhavi jelentéseit, a lakosok panaszos leveleit is megtalálhatjuk, ha azt idejekorán vagy később a levéltári feldolgozók nem rostálták ki.

Az alábbi dokumentumok a bácsjózseffalvi (ma Novi Žednik, Vajdaság, Szerbia) újraosztott szabad földterületek, vetőmag kiosztása és egyéb magánérdekek kapcsán elmergesedett helyzet több szempontú megítélésébe engednek betekintést. A közölt dokumentumok eredetije a nevezett fundus (AV-F-150, 53. fasc) anyagában található, külön számozást ezért nem használunk.

31 Fiala 1944: 4, 156–157. A röviden leírtak után már-már orákulumszerű a helytörténetírás kapcsán megfogalmazott vélemény Fiala Endre tollából, ami valójában a helytörténetíráson túl a mai vajdasági magyar néprajz, társadalomtudomány számos ágáról is elmondható lenne: „Közelebről vizsgálva a magyarországi helytörténeti irodalmat, arra bizony ma már nem minden esetben lehet építeni, mert 6–8 évtizeddel elmaradt az európaítól, s ami új, értékes, jó monográfiánk van, az nem a délvidéki problémákkal foglalkozik.”

32 Ezúton is köszönetet szeretnék mondani Dr. A. Sajti Enikőnek, aki a fundusra felhívta figyelmemet. További, Budapesten kutatható és feldolgozás alatt álló levéltári fundus az Országos Levéltár K-27-es és K-28-as fundusai, amelyek a székely telepekkel és azok életével foglalkoznak (A. Sajti é. n.).

33 A mindenkori tartományi kormány épületében, közismertebb nevén a báni palotában. Nevét az építése idején érvényben lévő bánóságok (nom. Banovina) közigazgatási központjául szolgáló épület tehát a funkciójáról (a bánóság közigazgatási központja) kapta.

A konfliktus többszereplős, a bukovinai székely telepések mellett a telepfelügyelő Barabás Mihály és vitéz Körmöczy Sándor is fontos szerepet kap benne, de a hivatkozásként a Bácsjózseffalva környéki szállások bunyevác gazdáiról, máramarosi oláhokról, illetve cigányokról is említés esik.

A nézeteltérés tetőzésére 1942 májusában kerül sor, mikor már a bukovinai székelyek is a kiérkező telepítésügyi felügyelő (véltétően öt nevezik Alhadnagy Úrnak) elé tárják panaszukat. A dokumentumokat betűhú formában közöljük, a papír terjedelmi korlátai miatti sortörést cezúrával (/) jelöljük. Sajnálatos tényként kell kezelnünk azt, hogy a felsorolt személyek életének előzményeire, annak körülményeire vonatkozó adataink nincsenek és ennek folytán kizárólag az 1942-es év három hónapjára (április–június) korlátozhatjuk vizsgálatunkat.

AZ 1942. ÉV TAVASZA BÁCSJÓZSEFFALVÁN

A csapadékos őszi és téli következtében nem lehet idejében megművelni a szántóföldet, ami miatt késett a tavaszi vetés is. A talajvíz olyan magas volt, hogy a korábbi gazdasági épületek dőltek össze, majd ezek kijavításáról is gondoskodni kellett. *„Jegyzőkönyv [...] Készült Bácsjózseffalván 1942 évi május hó 15-én [...] A beállott száraz időjárás következtében a ház és az istálló omlások megszűntek. E hó folyamán Bácsjózseffalva telep még kapott: 80000 drb téglát, mely mennyiség a talajvíz károsultak közt ki lett osztva. A szántóföldeken teljesen be lett fejezve a tavaszi vetési munkálatok, kivételt képez 120 kat. hold kiterjedésű terület, mely még mindig víz alatt áll...”*

Nem csak a tavaszi szántás körül mutatkoztak gondok, de a takarmánynak előlított vetőmag³⁴ kiosztása körül is, amit tovább szított a telepfelügyelő kifogásolható modora is. A telepfelügyelő egyszerre fogalmaz meg kifogást a telepések munkaszokásaira, a vitézek aknamunkájára és az általános migrációs trendekre is. Leírása szerint a belső migráció olyan nagy, hogy az már-már veszélyezteti a munkavégzést, főképp, hogy feltűntek az izgatató elemek: a helyi felbujtókhöz ily módon a vasút révén felbukkanó csempészek is felzárkóznak: *„Ezeken kívül igen nagyszámú és kétes személyiségek látogatják a telepet (Bácsjózseffalvát, P. Á. megj.), mivel közvetlen a vasutállomás mellett terül el, mihez hozzájárul, hogy heti piaca van, mely jelenség negyszerű ürügynek szolgál a fent említett egyének szabad ki és bejövételüknek. Sőt még Budapestről is lejönnek – és csempésznek, izgatnak a székely telepések közt.”* A telepfelügyelő – véltétően meglovagolva a közhangulatot – pontosítja a kétes személyiségek kilétét, kifejezetten azok vélt oláh nemzetiségére helyezve a hangsúlyt. *„...a következőket sikerült megállapítanom: e hó 30(án) 7 máramarosi oláhot találtam a tele-*

34 A bükköny (Vicia) a pillangósok családjába tartozó nemzetség; több mint 40 faja közül nálunk négyet vontak természetbe. Ezek: a lóbab és a voltaképpen bükkönyök közül a közönséges v. tavaszi b. (V. sativa L.), a szőszös bükköny (V. villosa Roth.) és a pannon-bükköny (V. pannonica Er.) a legfontosabbak. Mindhárom értékes takarmány. A tavaszi bükkönnyt többnyire zab támasztónövénynek vetik, ezért tévesen zabos bükkönynek szokták nevezni. Gyökérzete valamivel gyengébb, mint a szőszös bükkönyé, szára kapaszkodó, levelei gyengén szőrözöttek. Kék, lila virágai a levelek hónaljában, egy-kettesével ülnek. Zabbal, gabonasortávra, tavasszal vetik, 175 kg/ha a vetőmagszükséglet, ebből 60–70% a b. Főleg zölden etetik; 15–20 t/ha zöldtömeget terem. Mag-nak a ritkább részét hagyják meg: 1–1,5 t/ha mag és kb. 1,5-szer annyi szalma takarítható be.” <http://www.agraroldal.hu/bukkony-kifejezes.html>, letöltés ideje: 2014. okt. 4-én.

pesek közé beszivárogni, akiknek sem bejelentő, sem kijelentő lapjuk nem volt. Teljesen jogtalan alapon szivárogtak be ezen zárt telepre. Azonnal értesítettem a közigazgatási közegeket, hogy a szükséges és törvényes intézkedéseket tegyék. Ezen hideg és beszédes tényekből megállapítható, hogy igen elvannak árasztva a telepek oda beszivárgott megbízhatatlan és gyanus elemekkel, akik aztán ott szabadon ténykednek és izgatnak a telepések közt.”

Barabás Mihály másik jelentésében a máramarosi oláhok felforgató tevékenységét összekapcsolja Körömöczy Sándor vitéz személyével, aki már-már azonos bűnököt tudhat magáénak a máramarosi oláhok feltételezett felbujtató tevékenységével, amivel mindenképpen problematikus alakja a telepnek. A telepfelügyelő ugyanakkor mindent megtesz a törvényes rend helyreállítása érdekében.

„Bács-Józseffalván még mindig igen nagyszámban és naponta érkeznek máramarosi oláhok, akik egypár napi tartózkodás után tovább utaznak, mivel Nagy Ferencz vezetőjegyző erélyesebb intézkedéseket foganatosított és a csendőrökkel ellenőrizteti ezen személyeknek a telepen való tartózkodásukat. Saját magam is élénk figyelemmel kísérem a telepen levő személyek magatartását, munkásságát és viselkedésüket. Mint példának felhozom vitéz Körömöczy Sándor esetét, aki izgatott a telepen, hogy nem kapnak bükköny és zab vetőmagot és egy teljesen alaptalan feljelentést is tett ezen ügyben és amikor vetőmag kiosztásra került sor, csupán csak 40 kg zabosbükkönnyt vett ki...”

A székely és vitéz telepeselek eltérő munkaszokásait a két nyugtalan vitéz személyének összekapcsolását Barabás egy ellenőrző látogatás apropóján is említi. A vitézekkel való kibékíthetetlen ellenérzése odáig fajul, hogy bennük látja meg a békétlenség és rossz munkavégzés kizárólagos okozóit. „Május hó 19-én Udvari m. kir. vármegyei gazdasági főfelügyelő, Thuránszky járási felügyelő, Pető, Bácsbodrog vármegyei gazdasági Egylet elnöke és Dorner (Dóri) a Duna Tisza közti Mezőgazdasági Kamarai titkár urak a topolyai mintajárás megszervezése ügyében tett helyszíni kiszállásuk alkalmából saját szemükkel győződtek meg, hogy a bácsjózseffalvi székely és vitéz telepeselek reggel 8-9 óra közt mentek ki a szántási és vetési munkálatok megkezdésére. [...] És most nyugodt lelkiismerettel állíthatom, hogy helyre állt a nyugalom és a fegyelem a székely telepeselek közt, kivételt képez a két fent említett vitéz Körömöczy Sándor és vitéz Kovács Lajos és egy-két székely telepes, akiket sikerült ezen személyiségeknek téves irányban vezetniük. [...] Istenes székely telepen, hol nincsen vitéz telepes a legnagyobb rendben és csendben voltak elvégezve a tavaszi munkálatok, holott 30% kevesebb gazdasági felszereléssel rendelkeztek mint a bácsjózseffalviak. Jobb és szebb a termésük, a házaikat és annak környékét rendben és tisztán tartják és kóra reggeltől késő estig fegyelmezetten dolgoznak. Ott nincsenek jogtalan haszonlesők és izgatok, mivel a vasuttól és a fő közlekedési utaktól távolabb fekszik...”

A telepfelügyelő május 30-án kelt jelentésben – mely a május havi kötelező jelentés is egyben – a vitézek korábbi szerepében véli felfedezni minden bajok forrását. „Bácsjózseffalván a telepeselek közt e hó folyamán észlelt nyugtalanaságot és a mezőgazdasági munkák lanyha végzését sikerült kiküszöbölni. A helybeli vonatkozású torzsalkodás megszűnt, kivételt képez egy-két személyiség, akiről sikerült megállapítani, hogy mi vezette őket ezen lépésükre, ugyanis a multban vezető szerepük volt a telep ügyei vezetésében, de ezen megbízásuknak nem feleltek meg, minek következtében le lettek váltva és most szeretnék volna ezen pozíciójukat visszaszerezniük. A munkafegyelem és a rend megszilárdításában eredményesen közreműködött Nagy Ferencz Csantavér község vezető jegyző úr, aki rendelkezésére álló minden közigazgatási eszközt felhasznált és érvényre juttatott.”

Újabb jelentésében Barabás Mihály ugyancsak arra panaszkodik, hogy a telepeselek hanyagok és lusták Bácsjózseffalván, de ezt ugyancsak az általa sérelmesnek vélt két vitéz személyével és ármánykodásával, mi több, haszonszerzési szándékával társítja:

„Azon székely telepések, akiket erélyesen felhívtam a munkák rendes és becsületes végzésére mivel 8-9 óra körül jöttek ki a munkálatok megkezdésére vitéz Körmöczy Sándor és vitéz Kovács Lajos telepésekkel titkos megbeszéléseket folytattak. Már pedig vitéz Körmöczy Sándor a múlt év őszén összehajtott a bentlakó bunyevácokkal és az ugynevezett Forgó tanyára elszállítottak és ott leraktároztak 133 q csövestengerit és egy másik helyen pedig 67 q csövestengerit, mely mennyiségeket csendőri eljárás után vissza lett juttatva a M. Kir. Kormány bizottságnak. Ugy szintén vitéz Kovács Lajos a szalonna kiosztás körül követelt el szabálytalanságot.”

A húsztonnányi kukorica értékesítése a két vitéznek – és az „összehajtott bentlakó bunyevácoknak” is – hasznot hozott volna az év első harmadában, hiszen élelmezés és takarmányozás szempontjából is figyelemreméltó mennyiségről volt szó.

A „bentlakó bunyevácokkal” ápolat jó kapcsolat másik aspektusát a késedelmes zabkiosztás kapcsán tapasztalhatjuk meg: „A vitézek említették, hogy Ők tudnának zab vetőmagot szerezni a környékbeli bunyevác tanyákról 40-45 P-ős áron, de az árat a telepfelügyelő nem volt hajlandó elfogadni és közölte a vitézekkel, hogy hivatalos úton megállapított áron fog beszerezni zab vetőmagot, aminek leszállítása csak napok kérdése.”

A viszály másik „frontját” a bukovinai székelyek alakították ki Barabással szemben: ha hinnünk lehet Barabás jelentésének, akkor a két korábbi befolyásos vitéz izgatásának eredményeként váltak elégedetlenné a telepesek, bár a megromlott viszonyhoz nagy mértékben járult hozzá a telepfelügyelő is. Mezei Ambrus székely telepes május 20-án kelt leveléből dől a panasz: „*igaságtalanság és meg nem érdemelt goromba bánás mod ért benünket a felügyelő urtól*”, aki meg is fenyegeti az ellene zúgolódókat: „*a felügyelő úr a mult szobaton azal fenyegetet meg benünket hogy Szegedre viteti azt aki elene barhol panaszt vagy jelentést mer teni...*” A panaszlevél további része viszont vélhetően a lényegyet érinti: „*...a felügyelő ur aszt monta hogy földet csak az kap a kincstári fen marat földekből aki répát tesz s akinek víz alatt ál a földje de nem veték figyelembe mert valóságba / más ként történt s a répásoknak atak egy holdat sa ki nem / ütet répát az kapot töbet ijenek például a birour és anak / rokonsága hivatanok urak iparosak a szomszéd határba / levo egyik bunyevác Mezö ör akik Romaniába az ő keze alá / szolgáltak szoval mindenki kapot csak azok kaptak leg keveset / akik tényleg rászorultak volna [...] több székel család van ojan / akiknek a fölgyük töb mint fele jelenleg is vízalatt van / és melé még nagyob családokal birnak föld mivelő / foglalkozásuknál fogva ezek letek volna legjobban rá / szorulva hogy eből az olcso berlet földből kaphasanak.*

Kissé zavarbaejtő a bunyevác mezőőr, aki Romániába is az ő keze alá szolgált, amiből inkább arra lehet következtetni, hogy a „bunyevác” etnonimát szitokszóként használták, valós tartalom és ismertek nélkül, az inkább a számukra ismeretlen származású személy megfelelője.

Barabás ellen a panaszlevél írója, Mezei Ambrus további sérelmeket sorol fel: „(a telepfelügyelő azt mondta, hogy)... *a Bács Jozseffalviak ciganyok masik alkalomal pedig Mezei Jánosnak hogy cigányok minekünk ezek a kijelentések nagyon sérelmesek mert mü nem vagyunk cigányok mert ha Bukovinába is eltünk a Román elnyomás alatt megis meg öriztük a fajunkat elenben a felügyelő urnak a felesége és családja vagy nem tudnak vagy nem akarnak magyarul beszélni mert így még közlünk egy sem halota csupán románul beszélnek.*”

Hogy ne csupán önérzetükben legyenek megsértve a székelyek, arról Barabás más-képpen gondoskodott: „*...szobaton este még aszt is kejelentete a felügyelő úr hogy mindén telepes kivétel nélkül 1000 pengövel / beruházásra meg van terhelve márpedig az egyenetlen elosztás ekor már nagy igazágtalanságot hoz maga után. A felügyelő úr még aszt is monta hogy a zsebje teli van pénzél ő nem szorul senkire sem pedig nekünk székejeknek nagyon sok családnak egy filére sincs.*”

Hasonló sérelmeket panaszol el Gaál Antal is május 22-én: a szűkös lehetőségire hivatkozva kér – a magas talajvíz okozta termés kiesés miatt – újabb földterületet, de azt a „birour” már szétosztotta rokonainak és magának: „...mikor kértem a bi / rourtol asztmont maid később / és mikor még oda mentem / akor adot egy holdat és kértem / agyon még nics kel másnakis / majd később kapsz hamard. / Kérem a birourt most kiosztota / A rokonainak egy néhányat / Fel hozok akit tudok hogy / egyszálvizük sincs. [...] kisült hogy az öcsinek kölöt / volnamert nem elég az öt / hold és az övé a három..”

ÖSSZEFOGLALÁS HELYETT

Szinte lehetetlen igazságot tenni ebben a látszólag kuszának tűnő ügyben, ami vélhetően minden tavasszal megismétlődött – főképpen az ellátás lehetetlenné válásával és a háború eseményeinek rosszabbra fordulásával. Némi segítséget napjaink eseményeinek párhuzamba állításával kaphatunk, minek során a telepfelügyelő személyét általánosítással a hatalom birtoklójával, a vitézek – ha lehet hinni a leírásban szereplő célzásoknak – a korábbi hatalmi struktúra képviselőivel, a telepese székelyeket pedig az örök kislembertel azonosítjuk. A szereplők belső készítetése nem azonos, hiszen a telepesek egy jobb élet reményében már az első évben gyakorlatilag a túlélésért küzdenek, a telepfelügyelő a saját környezete boldogulását tekinti feladatának, a vitézek pedig – vélhetően helyismeretük révén – egy dinamikus gazdasági modell kialakítását szeretnék elérni, némi felárral. Az esetleges egybeesések teljességgel a véletlen művei.

Az érintett három forráscsoport annak ékes bizonyítéka, hogy a téma lehetőségeihez mért minél átfogóbb összefoglalása mindenképpen időszerű, egyúttal a viharos időszak kistörténelmeinek megértését is szolgálja.

SZAKIRODALOM

BÁLINT Sándor

1942 A délmagyarországi bolgár népélet. *Kalangya* XI. (10) 446–451.

1943 Bácska kegyhelyei. *Kalangya* XII. (4) 161–164.

BANÓ István

1943a Ilonka Pilonka. *Kalangya* XII. (3) 116–119.

1943b A kígyóvőlegény. *Kalangya* XII. (4) 169–172.

1943c Molnár G. Károly, az öreg zentai mesemondó. *Kalangya* XII. (6) 261–263.

1944 A pünkösdi Zentán. *Kalangya* XIII. (4) 160–162.

BELÉNYESI Márta

1943 Az Államtudományi Intézet Táj- és Népkutató Osztályának néprajzi gyűjtőtevékenysége 1943-ban. *Néprajzi Értesítő* XXXV. (3–4) 251.

BERÉNYI János

1943 Székely virágfakadás. *Kalangya* XII. (7) 303–305.

1944 A szabadkai székely pünkösdi. *Kalangya* XIII. (6)

BODROGHY Szabolcs

1942 A bukovinai székelyek bácsmegyei élete. *Kalangya* XI. (6). 239–244.

1943 A bácskai székelyek vallásos szokásai. *Kalangya* XII. (2) 83–88.

CSUKA János

1942a A bácskai németek. *Kalangya* XI. (4) 179–182

1942b Szlovákok, ruszinok, sokácok. *Kalangya* XI. (6) 271–280.

1942b Délvidék a történelem sodrában. *Kalangya* XI. (7–8)

1943 A mai délvidéki szerb lélek. *Kalangya* XII. (2)

FIALA Endre

1944 A délvidéki történetírásról. *Kalangya* XIII. (4) 156–158.

GOMBOS György

1942 *Bukovinai székelyek hazatelepítése. Újabb tennivalók.* Magyar Külügyi Társaság, Budapest.

JURG János

1942 Asszimiláció a Bácskában. *Kalangya* XI. (9) 410–413.

KERÉK Mihály

1941 Agrárreform. *Kalangya* X. (1–2) 55–60.

1946 *A magyar földkérdés.*

KOREK József

1944 Kiegészítő adatok Zombor településtörténetéhez. *Kalangya* XIII. (7). 284–285.

KÓSA László

1972 Magyar néprajzi kutatások Jugoszláviában. *HITK* IV. (11–12) 5–23.

LÉVAY Endre

1942a Magyarok a déli végeken. *Kalangya* XI. (1–2) 24–30.

1942b Gyulafalvi dohányosok. *Kalangya* XI. (3) 126–132.

1942c A némettség helyzete a Délvidéken. *Kalangya* XI. (4) 162–170.

1942d A németység helyzete a Délvidéken. *Kalangya* XI. (5) 202–206.

MUHI János

1942 Bácskai népszokások. *Kalangya* XI. (10) 431–434.

1943 Bezdáni hajósok. *Kalangya* XII. (5) 230–232.

NÉMETH Kálmán

1943 *Százezer szív sikolt.* Bácsjózseffalva.

1944 A bácsjózseffalvi domborművek. *Kalangya* XIII. (4) 173–176.

ORTUTAY Gyula

1943 Tamás Gergelyné meséli. *Kalangya* XII. (11) 494–497.

1947 *Két előadás.* Egyetemi Nyomda, Budapest.

SAJTI Enikő, A.

é. n. *Székely telepítés és nemzetiségpolitika a Bácskában – 1941.* Elérhetőség: <http://mek.oszk.hu/01200/01275/01275.htm>. (A letöltés időpontja: 2014. okt. 7.)

SZABADOS Mihály

1941 Egy telepítés tanulságai. *Magyar Szemle* 3.

TIMÁR Ferenc

1943 Gombosi ének. *Kalangya* XII. (1) 19–21.

VOIGT Vilmos

1983 Magyar folklórkiadványok a szomszédos országokban. *Valóság* XXVI. (9) 103–107.

VUKOVICH Géza

1942 A bácskai bunyevácok helyzete a megszállás alatt. *Kalangya* XII. (3) 95–98.

ADATTÁRI FORRÁSOK

Vajdasági Levéltár – Arhiv Vojvodine – Újvidék
Magyar Néprajzi Múzeum Ethnológiai Adattára – Budapest

CONTRIBUȚII LA CERCETAREA SECUILOR BUCOVINENI DIN BACICA ÎNTRE 1941–1944

În istoria și activitatea din secolul XX al maghiarimii din Voivodina o perioadă mai puțin sau mai necorespunzător cercetată ar fi cea a anilor dintre 1941 și 1945. Demersurile recente arată o bogăție relativă a surselor, drept urmare, printre altele, nici viața secuilor bucovineni așezați în zona Bacica nu pare o tematică care să nu aducă nimic nou la lumină. Deși au fost publicate numeroase memorii sub formă de volum, studiu sau comunicare, și astfel am considera că toate detaliile minuscule ale acestei perioade sunt cunoscute nouă, autorul își asumă o scurtă prezentare a trei tipuri de surse, care ar fi de folos specialiștilor.

CONTRIBUTIONS TO THE RESEARCH OF THE SZEKLETS OF BUKOVINA SETTLED IN BAČKA (1941–1944)

In the 20th century history and ethnographic activity regarding the Hungarians of Voivodina, the less or less convincingly researched period must be the years between 1941 and 1945. The recent approach shows a relative richness of sources; therefore – among other topics – neither the life of the Szeklers of Bukovina, settled in Bačka region seems to be a completely exhausted topic. Although many memoirs were published in the shape of volumes, studies or communications, and one should think that we know each and every detail of the period in question, the author offers a short presentation of three groups of sources, which can raise the interest of the specialists.

